

Petrol Fiyatları, Bizi Nereye Götürür?

*Mehmet Öğütçü

Petrol fiyatlarındaki iniş çıkışlar, sanıldığına aksine Türkiye'nin lehine olmayabilir

Küresel petrol fiyatlarının düşmesi durdurulamıyor. Jeopolitik gerginliklerin Ortadoğu ve Körfez'de, Karadeniz ve Hazar havzasında, Arktik bölgede, Afrika'da, Doğu ve Güneydoğu Asya'da tavan yapması, eskiden olsaydı, fiyatları uçururdu. Şimdi tam aksine düşüşü hızlandırıyor. OECD dünyasında ve yükselen ekonomilerde ekonomik büyümenin yavaşlaması, sonucunda talep imhası, yeni arz bölgelerinden görülmedik ölçüde petrol pompalanması, sanayinin ve ulaşım sektörünün yakıt kullanımını azaltacak teknolojilere yönelmesi fiyatların düşüşünün en önemli nedenleri arasında. Gerçek anlamda fiyat sıçraması ancak talebin mevcut düzeyden daha hızlı artması, üretimin kısılması, Suudi Arabistan'ın Şii azınlığın yaşadığı doğu eyaletlerindeki üretim tesislerinin saldırıya uğraması ve dünyanın tankerle taşınan petrol ticaretinin yüzde 25'inin geçtiği Hürmüz Boğazı'nın çatışma nedeniyle kapanması gibi koşullar altında gerçekleşebilir. Dünya petrol arzında zirveyi kontrol eden ABD, Suudi Arabistan ve Rusya farklı derecelerde bu durumdan etkileniyor.

Tahran-Riyad çatışması ve petrol İran ile Suudi Arabistan arasında açıkça düşmanlığa dönüşen ve küçük bir kıvılcımın çakılması ile savaşa dönüşme potansiyeli bulunan gerginlik petrol fiyatları üzerinde ciddi bir oynamaya sebep olmadı. Geçmişte bu tür jeopolitik riskler fiyatları bir anda yüzde 25-30 civarında yükseltirdi. Temmuz 2014'de petrolün varil fiyatı 115 doları bulmuştu. Şimdi Tahran-Riyad çekişmesi nedeniyle yüzde 3 civarında yükseldikten sonra fiyat yeniden son 12 yılın en düşük seviyesine geriledi. İran'ın yeniden piyasalara giriş imkanının doğması, Riyad'ı hem ticari, hem de siyasi sebeplerle kaygılandırıyor. Yaptırımlar kalktıktan hemen sonra İran piyasaya fazla çaba göstermeden, mevcut 3 milyon varile ilaveten, 500 bin varil daha pompalayabilecek. Aynı şekilde Irak'ın 3 milyon varile yakın üretimi var. Hedefi 2022'ye kadar 10 milyon varile çıkmak; ama mevcut siyasi ortam ve yatırım çekme gücünün dikkate alınması bu oldukça iyimser görünüyor. Tabii tüm bunlar müesses piyasa dengelerini alt üst edecek unsurlar.

Geleneksel olarak enerji açığı ülkelerinin Mekke'si hep Ortadoğu, özellikle de Körfez olageldi. Şimdi arz kaynağı olarak ABD, Avustralya, Batı Afrika, Latin Amerika (Venezuela, Bolivya), Rusya'nın Sibiryası, Kazakistan'ın batı ve Hazar kaynakları da Doğu Asyalı talep ülkelerinin portföyüne yazılmaya başlandı. Artık sadece bu ülkelerdeki üretimi ithal etmekle de yetinmiyorlar. Petrol ve gaz yataklarını, uluslararası enerji şirketlerinden daha fazla para vererek, ilave ticari kolaylıklar sağlayarak, gereğinde çok taraflı forumlarda siyasi destek ile takviye ederek, satın alma konusunda

ciddi ilerleme sağladılar. CNPC, önemli yataklara göz koyuyor. İran, Irak, Afrika ve Rusya'daki mevcut şirketlerden kimilerini satın alıyor. Her yıl petrol ithalatına yaklaşık 40 milyar dolar ödeyen Hindistan da ONGC Videsh aracılığıyla aynı yolu izlemeye çalışıyor ama Çin ile rekabet etmesi biraz güç. Bu sürecin sonunda dünya enerji piyasalarında sadece ithalatçı değil, aynı zamanda üretici olarak Doğu Asyalılar öne çıkmaya başlayacaklar. Zaten Malezyalı Petronas, Brezilyalı Petrobras, Rus Gazprom ciddi bir uluslararası petrol/gaz üreticisi konumunda. Bugün dünya enerjisinde önde gelen üretici, tüketici ve transit oyuncuları şunlar: Enerji tüketimindeki liderler Çin ve Hindistan, üretimde ABD, Rusya, Suudi Arabistan, İran, Avustralya ve Orta Asya/Hazar havzası. Özellikle İran, Venezuela, Angola, Nijerya, Cezayir, Libya gibi üretimin kısıp fiyatların artmasını savunan bir grup ile piyasaları petrole boğup fiyatların 36 dolara kadar düşmesine neden olan (OPEC üretiminin üçte birini çıkartan) Suudilerin başını çektiği Körfez ülkeleri arasında denge diplomasisi aslında akrobatlık gerektiriyor.

Peki petrol hayatımızdan çıkacak mı? Ölüm ve vergi ne kadar kaçınılmazsa bir gün petROLSÜZ yaşayacağımız da öylesine kaçınılmaz. Bunun ne zaman olacağını, birçok spekülasyona rağmen, kimse tam olarak bilemiyor. Halen orta yaşlarda olanların yaşamları boyunca petROLSÜZ kalmayacaklarını söyleyebilirim. Petrol, tamamen hayatımızdan çıkmayacak. Sadece onun keşfedilmesi, yeraltından çıkartılıp işlenmesi, yakılması hem diğer alternatiflere kıyasla çok pahalı hem de teknolojik bakımdan çok güç hale gelecek. Hâlâ okuyorum, bazı yayınlarda mevcut rezervlerin ışığında 40 yıllık petrolün kaldığı, ondan sonrasının "Allah Kerim" olduğu yolunda öngörülleri. Oysa yerküremizde üretilmeyi bekleyen yaklaşık 1 trilyon varillik petrol var. Günde yaklaşık 90 milyon varil civarında tükettiğimize göre, buyurun hesaplayın ne kadar daha petrole yaşayacağımızı. Daha maliyeti yüksek olduğu ya da jeolojik bakımdan şimdilik ulaşılmaz yerlerde bulunan keşfedilmemiş rezervleri hesaba katmıyorum bile. Ucuz petrol, rezervlerin çabuk tüketilmesi sonucunu doğurabilir. Şayet içinde bulunduğumuz yeni enerji bunalımı sanıldığı gibi geçici bir olgu değil de hem dünya ekonomisini, hem de jeopolitik düzeni temelinden sarsacak kalıcı bir gerçek ise yandı. Bu enerji açığı, arz fazlası/yokluğu, fiyat iniş/çıkışı ve jeopolitik savaşlar senaryosunun ceremesini bizim kuşak çekecek. Talep ile arz arasındaki uçurum giderek tehlikeli şekilde açılıyor, daha da açılacak önümüzdeki on yıllarda. Ne OPEC ülkelerince, ne de uluslararası petrol şirketlerince yeterli yatırım yapılıyor. Bağlılık ilişkileri de

köklü değişimden geçiyor. Petrol fiyatları 60 doların altında kalmaya devam edecek olursa dünya arzında yüzde 7,5 civarında bir azalma meydana gelmesi muhtemel. Bazı bölgelerde çıkartma maliyeti ucuz olduğu için (mesela Kuzey Irak'ta üretilen petrolün maliyeti 3 doları geçmiyor) böylesi düşüş üretimi ciddi etkilemeyebilir, ama özellikle açık denizlerde ve yüksek değerli piyasalara girişi sınırlı kara coğrafyalarındaki üretimin maliyeti yüksek. Nitekim, uluslararası şirketlerin çoğu uzun vadeli ve büyük çaplı petrol yatırımlarını durdurma kararı aldı. Piyasa değerleri azaldı. Dünyanın en büyük 60 petrol şirketinin toplam değerinden 265 milyar dolar silindi gitti son bir yılda. Bu itibarla, başa baş değil ama karlı olabilmesi ve devam edebilmesi için fiyatların belli bir düzeyde olması gerekiyor. Suudi Arabistan, hem OPEC'teki diğer üreticilere hem de ABD, Rusya ve İran'a meydan okuyor. Son derece kararlı. OPEC içinde üretimin kısılması çabaları Suudi muhalefeti nedeniyle yankı bulmuyor. Fiyatta kazanım elde etmektense piyasadaki payını korumak istiyor. Bu nedenle çok ciddi iskontolarla Çin, Kore, Japonya ve Hindistan'a petrol satıyor. Üretimi kısmı çağrılarını kulağını tikiyor. Talebin yanı sıra arz da sürekli artıyor, yeni bulunan kaynaklar ve teknolojiler bolluk yaratıyor. Dünya petrol rezervlerinin yüzde 80'i hâlâ OPEC dünyasında olmakla birlikte üretimde OPEC ülkelerinin payı toplamda azalarak yüzde 43'e düştü. ABD, Rusya ve diğer OPEC üyesi olmayan ülkelerdeki üretim artışı ile bu payın daha da azalacağını söyleyebiliriz. Bu, aslında iki ucu keskin bir bıçak. Fiyatın düşmesi zaten yavaşlamış olan yatırımları durma noktasına getirecektir. Bu, tüketici ülkeler için bir nimettir tabii ki. Türkiye gibi ülkelerin cari işlemler açığını nisbeten azaltır, stratejik rezerv depolamayı teşvik eder. Şayet yukarı doğru ciddi hareketlenme olacaksa yeniden, bunu ancak 2016 ortasından itibaren bekleyebiliriz. Normal koşullar altında fiyatların varil başına 60-80 dolar düzeyinde istikrara kavuşması bekleniyor. Petrol, kahve gibi bir ürün değil. Fiyatı üç katına çıkınca sabah kahvesinden fedakârlık

edebilirsiniz ama petrolden böyle kolaylıkla vazgeçemezsiniz. Fiyat baskısı ve rezerv azalması hepimizi yeni bir enerji ekonomisine sürükleyecektir. Nasıl kömürden petrole geçildiyse petrolden de doğalgaz üzerinden başka bir yenilenebilir kaynağa geçilecek. Zamanlama çok önemli; şimdiden geciktik. Zararı en aza indirmek için talebi kontrol eden ve verimliliği artıran önlemlere ağırlık vermek gerekiyor.

Sorun, sadece İran ile ilgili değil. O biter başka birisi başlar. Petrol-fiyat denklemini etkileyen o kadar çok değişken var ki... Dünya arz ve talebinin bıçak sırtında gittiği bir dönemde günde 10 milyon varil piyasaya sevk eden Suudi Arabistan'ın üretiminin yarısını sağlayan Ghawar sahasının terör saldırısı ile devre dışı kaldığını ya da Teksas'taki üç büyük rafinerinin bombalandığını bir düşünün. Ya da Nijerya'daki grev ve güvenlik sorunlarının devam ettiğini, Venezuela ve Bolivya gibi üretici ülkelerdeki doğal kaynak milliyetçiliğinin başka üreticilere de sıçradığını. Ya da Çin ve Hindistan'daki talep patlamasının kontrol edilemez düzeylere çıktığını. Malum, ikisini toplarsanız 2,5 milyar nüfusu var; dünya nüfusunun yarısından biraz az. Talep patlaması şaşırıcı olmaz çünkü halen her bin kişiye 10-20 araç düşüyor bu ülkelerde (OECD dünyasında bu rakam 500'den fazla). Dahası, dünya nüfusunun günde 250.000 kişi arttığını, son 15 yılda Hindistan'ın 250 milyon, Çin'in ise 160 milyon çoğaldığını da unutmayın. Ya da Uluslararası Enerji Ajansı'nın hesapladığı 2030'a kadar enerji sektöründe toplam 21 trilyon dolarlık yatırım gereğini, her yıl petrol arama ve üretim malzeme fiyatlarının yüzde 40 arttığını, petrol tacirlerinin spekülasyonlarını, doğal felaketlerin durmayacağını. Bence en önemlisi, dünya petrol arzı ile talebi arasındaki uçurumun giderek büyüyeceğine dair beklenti. Bu yıl OPEC'e sorarsanız, dünya petrol talebi günde 1,5 milyon varil büyüyecek. Talebin yaklaşık 1 milyon varil çoğu Asya'daki dinamik gelişme yolundaki ülkelerden, kalan bölümü de ABD'den gelecek. Sadece jeopolitik ya da teknik belirsizlikler değil bizi kaygılandırıyor. Artık ucuz petrol döneminin sona erdiğini, zira üretimde zirveye ulaşıldığını, bir an evvel petrol sonrasının yenilenebilir enerji ekonomisine geçilmediği takdirde talebi gerçekçi bir şekilde denetlemek için varil fiyatının 182 dolara kadar çıkabileceğini ileri süren bir grup da var. Enerji güvenliğini artırmanın yolu, talebi azaltmaktan geçiyor bu grubun senaryosuna göre. Petrol şirketleri daha önce akıllarına bile getirmedikleri zor jeolojik bölgeler, siyasi kriz alanlarına gidiyorlar.

Petrol üretimi düştüğünde sonucunu biliyoruz. Hatırlarsanız 1970'lerdeki petrol şokunda yüzde 50'lik üretim düşüşü fiyatı

4'e katlamıştı. Aynı şekilde birkaç yıl önce Kaliforniya'da doğalgaz üretimindeki yüzde 5'den az bir düşüşün fiyatlara yansımaları yüzde 400 artmış idi. Bunlar geçici şoklar idi. Geleceğin petrol şokları bu kadar kısa süreli olmayabilir. Uluslararası petrol şirketleri eskisi kadar rezervlere hükmedemiyor. Shell, 2003'te yüzde 23 oranında rezervlerini abartılı gösterdiğini açıklamıştı. Repsol de bunu yaptı. CNPC, CNOOC, Petronas, Petrobras, ONG gibi ulusal şirketler daha hızlı davranıyorlar.

Rus ekonomisini petrol, doğal gaz ve emtia ihracatı ayakta tutmaktadır. İhracat gelirlerinin yüzde 70'i petrol ve doğal gazdan geliyor. Petrol fiyatındaki her 1 dolarlık düşüş Rusya için 2 milyar dolarlık gelir kaybı anlamına geliyor. Petrol fiyatlarındaki yükselişi farklı kompto teorileri ile izah edenler de var. Özellikle de Suudilerin bunu İran'ın burnunu sürtmek için yaptığı ileri sürülüyor. Yine Suudiler ve Körfez'deki müttefikleri, Amerika'da kaya gazının tirmanışa geçip ciddi biçimde pazar payı elde etmesini önlemek için fiyatları düşürüyorlar yorumu da var. Washington'un da ekonomisine petrol ihracına göbeğinden bağlı Rusya'nın burnunu sürtmek istediği söyleniyor. Hala Riyad'taki kasalarda 700 milyar dolar bulunuyor. Lakin uzun vadede ayakta durabilmek için Suudi ekonomisinin varil başına 85 dolarlık fiyata ihtiyacı var. Düşük fiyatların yarar-zarar hesabı o kadar basit ve kolay değil. Aslında petrol fiyatlarındaki bu hızlı iniş-çıkışlar sanıldığı kadar Türkiye gibi ülkelerin menfaatine değil. "30 dolara düşsün, böylece cari açığımız azalır" diye sevinmenin, el oğuşturmanın anlamı yok. Çünkü altı ay sonra tekrar olmadık rakamlara fırlayınca ekonomide ciddi dengesizlik ve dalgalanma yaratıyor. Ayrıca ihracat yaptığımız, petrol üreticisi olan ülkelerin durumunun kötüleşmesi bizi de sıkıntıya düşürecekler. Türkiye'nin büyük enerji üreticisi ve oyuncusu ülkelerle dış ticaret, müteahhitlik, yatırım, turizm, savunma sanayii ve diğer ilişkileri de zarar görebilir. Örneğin, Rusya ile 33 milyar dolar seviyesinde ticaretimiz var. Bunun, 100 milyar dolar eşğine yükseltilmesi bekleniyor önümüzdeki dönemde. Irak da en önemli ortaklarımız arasında. Azerbaycan, Türkiye'nin en büyük doğrudan dış yatırımcısı olma yolunda. İran ile ekonomik bağlarımız, yaptırımlar gevşerse, inanılmaz boyutlara varacak. Bu ülkelerde enerji fiyatlarındaki düşüş nedeniyle gelirler azaldığında meydana gelecek daralma ve çalkantılar hiç kuşkusuz bize de yansiyacak. Sosyal patlamalar, jeopolitik gerilimler, üretim düşüşleri de olumsuz etkileyecek. ⑤

*Bosphorus Energy Club Başkanı